

БЕЗПЕКА ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ ТА УМОВИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Програма людського розвитку ООН виходить із того, що в сучасних умовах метою суспільного розвитку є створення сприятливих умов для довгого, здорового, наповненого творчістю життя людини. Можливість постановки та реалізації такої мети обумовлена об'єктивним процесом розвитку продуктивних сил на основі науково – технічного прогресу. Вони досягли такого рівня, що дозволяють не тільки нагодувати та одягнути людей, але й створити комфортні умови їх життєдіяльності, забезпечити достатні можливості для розвитку кожної особистості. Це успішно демонструють розвинені країни світу. В той же час техніко-економічний прогрес не тільки створює сприятливі умови для людського розвитку, але продукує ризики та загрози, кількість яких зростає під впливом негативних проявів інших соціально-економічних, суспільно-політичних процесів.

В Україні дослідженням людського розвитку займається велике коло науковців, серед яких значний внесок в розробку проблематики людського розвитку внесли Е. Лібанова, В. Куценко, О. Грішнова, М. Соколик та ряд інших учених. Зроблено значний внесок в удосконалення методики вимірювання людського розвитку, яка застосовується для оцінки людського розвитку регіонів України [1].

Разом із тим у наукових публікаціях поки ще мало уваги звертається на проблему безпеки людського розвитку. В той же час безпека людини є необхідною умовою людського розвитку, і ПРООН визначає безпеку як можливість використати право вибору в умовах свободи та безпеки, а також повну

впевненість у тому, що ці можливості збережуться і завтра [2, 136].

Мета статті полягає у дослідженні чинників безпеки людського розвитку та аналізі її рівня в Україні.

Виклад основного змісту. Для України на сучасному етапі проблема безпеки є досить актуальною і різноплановою. В наукових публікаціях здебільшого аналізується національна безпека, економічна безпека, соціальна безпека, екологічна безпека та інші, які розглядаються на макро- та мезорівнях. У доповідях ПРООН щодо людського розвитку визначається ще один її різновид – безпека людського розвитку, в який виокремлюється сім аспектів безпеки, що стосуються людини [2, 136]:

економічна безпека, яка проявляється у забезпеченні людини достатнім доходом;

продовольча безпека – доступність основних продуктів харчування;

екологічна безпека – можливість жити у незабрудненому навколишньому середовищі;

особиста безпека – захищеність від загроз насилля;

політична безпека, яка пов'язана з признанням та реалізацією прав людини;

суспільна та культурна безпека, під якою розуміється захищеність культурної різноманітності та суспільного розвитку.

Ми вважаємо, що необхідно розглядати ще один важливий аспект безпеки людини – безпеку її розвитку, яка проявляється у доступності до якісної освіти, можливостях інтелектуального та культурного розвитку.

Отже безпека людського розвитку представляє собою багатоаспектне явище і потребує комплексного дослідження. Рівень безпеки людини в тій чи іншій

© Стежко Надія Володимирівна – аспірант.

Національний технічний університет, Кіровоград.

країні визначається низкою чинників, які можна об'єднати у наступні групи.

1. Економічні. Вони включають у себе рівень та темпи економічного розвитку, техніко-економічний стан виробництва, розвиток соціальної інфраструктури, обсяги фінансування соціальних програм. Так, низькі обсяги ВВП обумовлюють низькі доходи населення, що не дає змоги задовольнити наявні потреби. Застаріла технічна база виробництва та його галузева структура обумовлює значне поширення небезпечних умов праці.

2. Соціально-моральні, до яких можна віднести рівень соціального взаєморозуміння, соціальну поведінку окремих суспільних груп і осіб, домінуючі норми моралі.

3. Інституціональні: ефективність та цілеспрямованість державного управління, рівень розробленості та досконалості законодавчої бази.

4. Процеси глобалізації, міжнародної інтеграції, які можуть здійснювати як позитивний, так і негативний вплив на безпеку людського розвитку в окремих країнах.

Для оцінки рівня безпеки людського розвитку необхідно дослідження низки показників за всіма визначеними аспектами безпеки. Відбір показників є досить складною задачею, оскільки наявна статистична інформація має обмежений перелік даних, які би характеризували рівень людського розвитку. В наукових публікаціях пропонуються різноманітні підходи щодо оцінки людського розвитку, які опираються на певну низку показників [1, 3]. Однак у більшості методик змішуються показники, які оцінюють досягнуті параметри людського розвитку та чинники, які їх забезпечують. Так, наприклад, показники тривалості життя, рівня захворюваності населення характеризують досягнутий рівень людського розвитку, а показники

забезпеченості лікарями, лікарняними ліжками характеризують умови розвитку і вони є чинниками цього розвитку. Ще однією проблемою у формуванні показників є те, що статистичні джерела не дають інформації щодо стану людського розвитку за певними параметрами: політична безпека, культурна безпека. Тому для оцінки цих параметрів необхідно залучення соціальної та іншої інформації.

Окрім цього дослідниками поки що не ставилася задача оцінки рівня безпеки людського розвитку. Для такої оцінки необхідно обґрунтування гранично допустимих параметрів людського розвитку, що є складною задачею.

В табл. 1 представлено перелік показників, за якими, за нашою гіпотезою, можливо оцінити рівень безпеки людського розвитку.

Оцінка стану безпеки людського розвитку має здійснюватися шляхом порівняння наявного значення відібраних показників із значенням гранично-допустимих та бажаних еталонних параметрів даного показника. Це потребує подальшої значної дослідницької роботи і відповідного обґрунтування гранично-допустимих та еталонних значень.

Аналіз стану безпеки людського розвитку в Україні за окремими показниками показує, що вона знаходиться на низькому рівні. Безпека розвитку людини в значній мірі визначається рівнем доходів, які вона може використовувати на задоволення власних потреб. В Україні у 2003 р. 76,2% населення мали середньодушові сукупні витрати нижчі за прожитковий мінімум, у 2004 р. таких було 65,6%[4, 438], що свідчить про масову незабезпеченість та бідність населення. Низький рівень доходів не забезпечує задоволення основних потреб людини в достатній мірі. При цьому деформується структура харчування, не вистачає коштів на повноцінний відпочинок, охорону

здоров'я, що підриває життєві сили людини.

Таблиця 1. Перелік показників для оцінки рівня безпеки людського розвитку за його основними складовими

Складові елементи безпеки людського розвитку	Показники, за якими може здійснюватися оцінка рівня безпеки	Джерела інформації
1	2	3
1. Економічна безпека людини	1.1. Середньодушові грошові доходи (або витрати) населення, грн. 1.2. Частка грошових витрат домогосподарств, які направляються на харчування, у сукупних витратах, грн. 1.3. Оцінка матеріального рівня власного життя (середній бал)	Статистичний збірник «Витрати і доходи домогосподарств України» — // — Українське суспільство: соціологічний моніторинг Ін-ту соціології НАН України
2. Продовольча безпека людини	2.1. Споживання на одну особу м'яса і м'ясопродуктів, кг 2.2. Споживання на одну особу молока і молочних продуктів, кг 2.3. Споживання на одну особу овочів і фруктів, кг 2.4. Середня енергетична цінність харчування, ккал 2.5. Вміст у раціон харчування білків, г	Статистичний збірник «Витрати і доходи домогосподарств України» — // — — // — — // — — // —
3. Екологічна безпека людини	3.1. Споживання чистої води на 1 особу, л 3.2. Викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря на 1 особу, т 3.3. Наявність промислових токсичних відходів у сховищах на 1 особу, т	Статистичний щорічник України — // — — // —
4. Безпека для здоров'я людини	4.1. Очікувана тривалість життя при народженні, років 4.2. Коефіцієнт смертності, % 4.3. Загальний рівень захворювання (кількість вперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 тис. населення) 4.4. Частка населення, які мають хронічні хвороби, % 4.5. Частка працівників, які працюють в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, %	— // — — // — — // — Українське суспільство: соціологічний моніторинг Ін-ту соціології НАН України Статистичний щорічник України
5. Безпека розвитку людини	5.1. Частка населення з освітою, вищою за повну середню освіту, % 5.2. Кількість студентів, які навчаються у вузах I-II рівня акредитації, на 1000 осіб населення 5.3. Кількість студентів, які навчаються у вузах III-IV рівня акредитації, на 1000 осіб населення	Дані переписів населення Статистичний щорічник України — // —

	5.4. Наявність комп'ютерів у користуванні населення та підприємств (організацій) на 100 осіб населення	– // –
--	--	--------

Закінчення табл.1.

1	2	3
6. Особиста безпека людини	6.1. Коефіцієнт злочинності (кількість зареєстрованих злочинів на 100000 населення) 6.2. Побутові травми, отруєння та враження організму внаслідок дії зовнішніх причин (на 100000 населення)	Статистичний щорічник України – // –
7. Політична безпека людини	7.1. Частка населення, яке має можливість висловлювати свої політичні погляди 7.2. Рівень довіри населення вищим органам влади (президенту, уряду, Верховній Раді України), середній бал 7.3. Рівень довіри місцевим органам влади, середній бал	Українське суспільство: соціологічний моніторинг Ін-ту соціології НАН України – // – – // –
8. Суспільна і культурна безпека людини	8.1. Кількість відвідувань населенням закладів культури та мистецтва на 100 осіб населення 8.2. Кількість випущених книжок на душу населення, примірників	Статистичний щорічник України – // –

У 2003 р. споживання таких важливих продуктів харчування, як м'ясо і м'ясопродукти, у середньому на 1 особу на рік в Україні складало 35 кг, що майже вдвічі нижче рівня 1990 р., у 2004 р. воно зросло незначно – до 39 кг. Добова калорійність харчування середньостатистичного українця складала у 2003 р. 2798 ккал, у 2004 р. – 2910 ккал (у 1990 р. вона була 3597 ккал). Вміст протеїнів становив відповідно 77,7 і 79,3 г, що нижче медично обґрунтованої норми та раніше досягнутого рівня (у 1990 р. добова кількість спожитих протеїнів становила 105,3 г) [4, 453-454]. Низький рівень доходів обумовив деформовану структуру харчування українського населення, що проявляється у надмірному споживанні дешевих продуктів з великим вмістом вуглеводів (хліба, картоплі) та недостатньому

споживанні цінних продуктів харчування (м'яса, молока, риби, фруктів). Все це не сприяє поліпшенню здоров'я населення.

Стан здоров'я населення України погіршується, про що свідчать дані табл.2 [4, 368, 493, 497].

За результатами соціологічного моніторингу майже половина дорослого населення України (47,9%) має хронічні захворювання та 75% щорічно хворіють на застудні хвороби, з них 42% – три та більше разів на рік [5, 32]. Ці дані свідчать, що безпека здоров'я людини в Україні знаходиться на дуже низькому рівні. Її підвищенню перешкоджає високий рівень забруднення навколишнього середовища, незадовільний стан розвитку системи охорони здоров'я, поширеність нездорових соціальних звичок (паління, зловживання алкоголем тощо).

Таблиця 2. Динаміка показників стану здоров'я населення України

	1990	2000	2003
Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювання	62335	67966	68410

на 100 тис. населення			
Кількість уперше встановлених захворювань на активний туберкульоз на 100 тис. населення	31,9	60,4	77,8
Кількість померлих на 1000 населення	12,1	15,4	16,0

Безпека розвитку людини реалізується у можливості отримати якісну освіту та мати вільний доступ до інформації. В Україні на законодавчому рівні забезпечується безоплатна обов'язкова загальна середня освіта, гарантується всім бажаючим можливість здобуття вищої освіти. Однак існують ризики і для розвитку людини, які проявляються у поширенні платності вищої освіти, зниженні можливостей доступу до неї вихідців із малозабезпечених сімей. Так, опитування населення України свідчить, що у 2003 р. 66% респондентів відмітили, що їм не вистачає доходу для навчання [6, 171].

Існують також загрози для особистої безпеки, що проявляється у зростанні злочинності, побутового травматизму. Рівень політичної безпеки людини досить важко оцінити із-за відсутності статистичних даних. Соціологічний моніторинг свідчить, що у 2004 р. лише 55% опитаних вважали, що в Україні люди можуть вільно висловлювати свої політичні погляди, 21% – що не можуть цього робити та 24% не змогли визначитися [5, 13]. Це свідчить про наявність загроз у даній сфері людського розвитку.

Оцінка рівня культурної безпеки також досить ускладнена. Значне скорочення кількості примірників книг, що випускаються, в тому числі українською мовою, засилля теле- і радіопростору продукцією іноземних виробників свідчить, що в Україні існують суттєві загрози національній культурі, а також і культурному розвитку людини. Однак цей аспект безпеки розвитку людини потребує більш глибокого та комплексного дослідження.

Висновки. Безпека людського розвитку є актуальною для України проблемою. Проведений аналіз свідчить про наявність значних загроз і ризиків для розвитку українського суспільства, які обумовлені багатьма чинниками. Запропонований перелік показників дає змогу комплексно підійти до оцінки рівня безпеки людського розвитку. Разом із тим слід відмітити необхідність подальшої роботи по удосконаленню системи показників, збору статистичної та соціологічної інформації, визначенню певних критеріїв безпеки людського розвитку.

Література

1. Людський розвиток в Україні: 2003 рік: Щорічна науково-аналітична доповідь / За ред. Е.М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соц. досліджень НАН України, Держкомстат України, 2004. – 290 с.
2. Биктимирова З.З. Безопасность в концепции развития человека // Общественные науки и современность. – 2002. – №6. – С. 135-142.
3. Лисенко С.М. Индекс людського розвитку: політекономічний аспект: Автореф. дис. ... канд. екон. наук. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 19 с.
4. Статистичний щорічник України за 2004 рік. – К.: Консультант, 2005. – 588 с.
5. Українське суспільство: 1994–2004: соціологічний моніторинг / За ред. Н.Паніної. – К.: Заповіт, 2004. – 64 с.
6. Інформаційне забезпечення державного та регіонального управління: Монографія / О.Г.Осауленко та ін. / НАН України. Ін-т економіки пром-сті; Держкомстат України. – Київ; Донецьк, 2004. – 656 с.